

Gárdonyi László oktatói szobája aijájában (Berkeley College of Music). Forrás: Gárdonyi László – archív

 Turi Gábor

Magyar jazz Amerikában

Ez az írás arról szól, ami valójában nincs is. Magyar jazz ugyanis van a Kárpát-medencében, előfordul Európában, de az Egyesült Államokban nem létezik. Ott persze német, perui vagy ugandai jazz sem létezik, Amerika szinte kizárólag csak az amerikai jazzt ismeri (el). Más égtájokról érkező muzikusok úgy válhatnak belépőt a kontinensnyi ország jazzéletébe, hogy letelepednek, és amerikaiként tagozódnak be annak rendjébe.

A helyzetre csak részben magyarázat az ország mérete, a protekcionizmus és a kulturális sovinizmus. A kultúrák ütközéséből megszületett jazz Amerika terméke, fejlődésének állomásai, stílusváltásai, meghatározó személyiségei mindig a szülőhazához kötődtek. Azok az élethelyzetek és -körülmények, amelyek kialakulásában szerepet játszottak – az Afrikából áthurcoltak zenei öröksége, habitusa, a rabszolgamúlt lelki terhe, a faji megkülönböztetés és alávetettség érzése – az Újvilágban jöttek létre, és maradtak fenn ilyen-olyan módon a mai napig. Bár a jazz ott sem a tömegek zenei tápláléka, minden más országnál erőteljesebben beépült a kulturális tudatba. New York híres klubjaiban külföldi muzsikusként legfeljebb valamelyik jegyzett amerikai zenész együttesének tagjaként juthat fellépéshez. A szigorú üzleti alapokon működő vállalkozások bevételét a meghirdetett előadók tőzsdei árfolyama határozza meg. A közönség többségét alkotó turisták amerikai sztárokra kíváncsiak; a kísérletezés, a külföldiekre is kiterjedő tehetségkutatás – mint a hangszeres vagy dalszerző versenyek – kulturális és művészetpártoló keretek között valósulhat meg.

A menekülés útjai

Ha magyar jazzről nem is, magyarként számon tartott, nevet szerzett muzsikusról lehet beszélni Amerikában. A jazz újkori megjelenése és a földrajzi távolság miatt a két ország között nem alakult ki olyan termékeny kapcsolatrendszer, mint amilyen a magyar képzőművészeket, írókat, zenészeket Párizshoz és Nyugat-Európa más országaihoz fűzte a 20. század első felében. Ebben a műfajban is akadtak muzsikusként, akik a második világháború után nekivágtak a nagyvilágnak, de nem szakmai érdeklődés és ambíció vezette őket: a kommunista hatalomátvétel és az 1956-os forradalom leverése miatt hagyták el az országot.

Bacsik Elek (1926–1993) muzsikusként cigánycsaládból származó gitáros-hegedűs már 17 évesen neves zenekarokban játszott, s lemezfelvételeken is szerepelt, amikor 1948-ban egy külföldi út során a távozás mellett döntött. Kitérők után Franciaországban telepedett le, klubokban és szórakozóhelyeken játszott, ahol amerikai muzsikuskal is találkozott. Párizsban hamar népszerűsége tett szert, többek között Gilbert Beaud és Charles Aznavour énekeseket kísérte, lemezeket is készített. 1962-ben a Juan Le Pins jazzfesztiválon figyelt fel rá Dizzy Gillespie, a bebop stílus úttörő trombitása, s meghívta a *Dizzy on the French Riviera* címmel készülő lemezének felvételére. 1966-ban költözött az Egyesült Államokba, Las Vegasba, ahol megélhetésként tíz évig egy kabaréban hegedült. Mellette, ha tehette, jazz-zel is foglalkozott, 1975-ben például sikerrel mutatkozott be a híres newporti jazzfesztiválon. Két lemeze is megjelent, amelyeken hegedült, gitározott, bőgőn és csellón játszott, de nem tudott tartósan a felszínen maradni. Nyughatatlan életének egyes szakaszait, így Chicago mellett töltött utolsó éveit homály fedi. Bármerre járt is azonban, kivételes tehetségét mindenütt elismerték; játéka néhány nehezen hozzáférhető lemezen maradt fenn.

A visegrádi születésű **Zoller Attila** (1927–1998) ugyancsak 1948-ban lépte át a határt. Muzsikusként édesapja hegedűlni tanította, de végül a gitárnál kötött ki, és már tizenévesen jazzzenekarokban játszott Budapesten. Először néhány évet Bécsben töltött, bekapcsolódott a helyi jazzéletbe, majd Nyugat-Németországba költözött, ahol neves amerikai muzsikuskal ismerkedett meg. 1959-ben ösztöndíjat kapott az amerikai Lenox School of Jazz intézetbe, ami döntő hatással volt pályájának alakulására. Gyakran visszajárt Európába, de otthonául Amerikát választotta, ahol a modern jazz szakmailag nagyra becsült hangszeresévé vált. Sok lemezt készített, a free jazztól a brazil zenéig minden stílusban járatos volt; olyan, különböző felfogású, neves muzsikuskal együtteseiben játszott, mint Chico Hamilton, Herbie Mann, Lee Konitz, Benny Goodman vagy Stan Getz. Fontosnak tartotta a tanítást, 1974-ben Vermontban képzési központot hozott létre, a később világhírré szert tett Pat Metheny is a tanítványa volt. Többször visszatért Magyarországra, gyökereit kompozíciói és lemezei címében is gyakran hangsúlyozta.

A csodagyerekként indult **Vig Tamást** (1938) neves klarinétos-szaxofonos édesapja ismertette meg a jazzel. Hétéves korában már dobversenyt nyert, szép jövő előtt állt, de a forradalom leverése után nem volt maradása. Bécsen keresztül jutott el a tengerentúlra, előbb New Yorkban, majd Las Vegasban élt, végül Los Angelesben telepedett le. Tommy Vig néven intenzíven bekapcsolódott a nyugati part zenei életébe, kis- és nagyzenekarokat működtetett, saját jazzfesztivált szervezett, Hollywoodban stúdiózenészként a műfaj legnagyobbjaival játszott. Nemcsak dobosként és vibrafonosként, hanem zeneszerzőként és hangszerelőként is tevékenykedett. 1984-ben megbízták a Los Angeles-i olimpa jazzfesztiváljának szervezésével, és megválasztották az Amerikai Hangszerelők és Zeneszerzők Társaságának alelnökévé. A sikeres pálya végén, fél évszázad távollét után feleségével, zenei társával, a koreai születésű Mia Kim énekesnővel 2006-ban visszaköltözött Magyarországra. Itthon sem pihen a babérjain: szerzeményeivel, fellépéseivel, hanglemezeivel jelen van a hazai jazzéletben. A három muzikus pályafutásáról itthon könyvek születtek. Bacsik Elek és Zoller Attila életéről Simon Géza Gábor írt bio-monográfiát, Tommy Vig munkásságát Máté J. György dolgozta fel monografikus riportkönyvben.

Az Amerikába „szakadt” magyar jazzmuzsikuskal közül ismertségben és népszerűségben a legmesszebb **Szabó Gábor** (1936–1982) gitáros jutott, aki egyedi hangzásvilágával a neves Impulse! lemezkiadó művészeként jelentős életművet hagyott maga után. Az autodidakta gitáros külföldi rádióadók hatására kedvelte meg a jazzt, tehetsége korán kitűnt, már tizenévesen bekerült a budapesti éjszakai életbe. Az országot 1956-ban az amerikai nagykövetség magyar származású attaséjának segítségével hagyta el. Előbb Californiába ment, majd 1958-ban Bostonban felvették a Berklee School of Music-ba, ami megalapozta szakmai előmenetelét. Hamar a jazzélet sűrűjében találta magát: évekig Chico Hamilton

dobos együttesében, majd Charles Lloyd szaxofonos kvartettjében játszott. 1966-ban önálló útra lépett, *Spellbinder* című lemezével egy csapásra a figyelem középpontjába került. A *The Sorcerer* és a *More Sorcery* (1967) hasonlóan kedvező fogadtatásban részesült, ami megerősítette helyét az új hangon megszólaló gitárosok között. A magyar, a cigány, az ír, a latin, az indiai zenék elemeit ötvöző lemezeit az úgynevezett world music és a crossover jazz előfutáraként tartják számon. Neve Zoller Attiláéval együtt többször szerepelt a gitárosok szakmai listájának élén. Érdeklődése a rock zene hatására az 1970-es években a művészileg szerényebb hozamú populáris hangzások és technikák felé fordult. Egészsége az évtized végére megrendült, utolsó magyarországi útján kórházba került, itthon is halt meg. Munkássága előtt tisztelegve a Magyar Jazz Szövetség 1992-ben róla nevezte el életműdíját.

Haza vagy maradás

Az állami ideológia fellazulása az 1960-es évek Magyarországon kedvezőbb helyzetet teremtett a kulturális szféra, ezen belül az addig imperialista válságtermékek bélyegzett jazz számára is. Megnyílt az első jazzklub, rádióműsorok, könyvek méltatták a jazz jelentőségét, hanglemezek jelentek meg, és megkezdődött a szervezett jazzoktatás. Mindezt kevésnek érezte **Jinda György** ütőhangszeres, aki az érvényesülés lehetőségét keresve 1966-ban családjával New Yorkba költözött. Jó sorsa 1982-ben összehozta Chieli Minucci gitárossal, akivel megalkották a populáris hangvételű, smooth jazzt játszó, hamar népszerűvé vált Special EFX együttest. A termékeny formáció gerincét ketten alkották, de lemezeikre rendszeresen hívtak kiegészítő muzsikusokat; többek között Dave Grusin, Omar Hakim és McCoy Tyner is játszott velük. A GRP lemeztársaság tizenhárom lemezt adott ki tőlük, míg útjaik 1995-ben szét nem váltak. A 2001-ben súlyos betegség következtében elhunyt Jindának kulcsszerepe volt abban, hogy a GRP 1988-ban tíz lemezre szóló, világhírrel kecsegtető szerződést kötött Szakcsi Lakatos Bélával az akkor divatos New Age stílusban. A Budapesten élő zongorista azonban nem kívánta elhagyni Magyarországot, a stílusbeli megkötöttségek sem voltak ínyére, így négy CD után felmondta a megállapodást.

Az 1970–80-as években további lehetőségek nyíltak meg a magyar jazzmuzsikusok előtt, egyre több zenekar kapott meghívást – és utazási engedélyt – európai fellépésekre. A magyar jazzemlékezetben elfoglalt helye alapján ide kíváncskozna egy bekezdés Lakatos Ablakos Dezsőről (1944–1997). A sokak által a legjobbnak tartott magyar altszaxofonos Európa és az Egyesült Államok számtalan városát bejárta, de többnyire a vendéglátóiparban dolgozott, mérhető saját zenei örökséget – néhány hazai felvétel kivételével – nem hagyott maga után. Nevét a fiatal hazai jazzmuzsikusok támogatására létrehozott állami ösztöndíj őrzi. Ebben az időben az óceán túlsó partja azok szeme előtt lebegett úticélként, akik tudásukat akarták gyarapítani az őshazájukban. Ráduly Mihály (1944), a legendás Sirius és Rákfogó

együttesek szaxofonos-fuvolása Pege Aladár együttesének tagjaként a legjobb szólista díját nyerte el az 1970-es montreux-i jazzfesztiválon, mellyel egy éves ösztöndíj járt a Berklee College of Music-ba. Tanulmányait 1973-ban kezdte meg, s a vízum lejártával a maradás mellett döntött. Egy ideig próbálkozott zenéléssel, 1977-ben közreműködött Szalay Erzsébet énekes *Bright Sun* című világzenei lemezén, de néhány sikertelen kísérlet után, ahogy utólag fogalmazta, elmaradt az életéből a zene. Civilként kereste a kenyerét Manhattanben; nyugdíjazása után, 2007-ben hazaköltözött.

Gárdonyi László (1956) nemzedéke kiugróan tehetséges zongoristaként repülő rajtot vett, többek között Lakatos Antallal, Deseő Csabával, Kőszegi Imrével, Zbigniew Namysłowskival játszott, amikor úgy gondolta, próbát tesz a Berklee-n. 1983-ban két bőrönddel és némi készpénzzel indult útnak Amerikába, vizsgája alapján kiemelt ösztöndíjjal vették fel, a négyéves kurzust két év alatt végezte el. A vízumkényszer őt is választás elé állította, s miután a maradásra szavazott, bezárult előtte a hazatérés hivatalos lehetősége. Tanítani és játszani kezdett, hamarosan állást kapott a Berklee-n, és a fokozatokat bejárva tizenhárom éve a világhírű intézmény teljes állású zongoraprofesszora lett. Nevét 1987-ben a Great American Piano Competition elnevezésű verseny első díja tette szélesebb körben ismertté, és tette lehetővé első amerikai lemezeinek kiadását az Antilles lemeztársaságnál Dave Hollanddal és Miroslav Vitoussal. Újabb jelentős szakmai elismerésként a New York-i Sunnyside kiadó lemezszerződést ajánlott neki 1993-ban, ahol azóta kétvétenként jelennek meg kritikailag kedvezően fogadott CD-i. Stílusára a közép-európai kulturális hatások és az amerikai jazz ötvözése a jellemző. Fő foglalkozása a tanítás, emellett elsősorban a keleti parton rendszeresen koncertezik szólóban és triójával, és fesztiválokon is fellépett már Amerika harminc államában. Új hazájában zenei világát és lelki békéjét is megtalálta; életútja a sikeres beilleszkedés és a szakmai érvényesülés példája.

A kapcsolati háló

A rendszerváltozás 1990-ben lebontotta a politikai korlátokat, az elnyert szabadság végleg megnyitotta az utat a jazzmuzsikusok előtt is. Az egyre bővülő, magas szintre emelkedő oktatás meghozta az eredményét, szép számú, tehetséges diplomás került ki az intézmények falai közül. A fiatal muzsikusok tudatában a Berklee már nemcsak egyedi képzést nyújtó főiskolaként, hanem zenei műhelyként, kapcsolatteremtő, karrierépítő lehetőségként is megjelent. Az ezredforduló táján ambíciózus hangszeresek új nemzedéke lépett az elődök nyomdokaiba. Bende Zsolt és Czirják Csaba gitárosok, Bacsó Kristóf szaxofonos, Németh Ferenc dobos, Oláh 'Tzumo' Árpád zongorista is Bostonban tanult rövidebb-hosszabb ideig. Szabó Dániel zongorista előbb a Los Angeles-i Henry Mancini Institute-ban kapott teljes körű ösztöndíjat, majd Fulbright ösztöndíjjal Bostonban a New England Conservatoryban folytatta tanulmányait, ahol 2005-ben

mesterdiplomát szerzett. Németh és Tzumo felvételt nyert a Thelonious Monk-ról elnevezett elitképző intézetbe, ahol olyan nagyságok szakmai útmutatásait élvezhették, mint Herbie Hancock és Wayne Shorter. Miután belekóstoltak a kinti világba, többségük – elsősorban a család, az otthon vonzása, esetleg a megélhetési források hiánya miatt – hazatért, kint szerzett tudását a magyar és az európai jazzéletben igyekszik kamatoztatni. Ketten határoztak úgy, hogy zenei pályájukat a kemény versenyfeltételeket támasztó amerikai jazz-közegben kívánják kibontakoztatni.

Ahogy az gyakran előfordul, a mesterdiplomát szerzett **Németh Ferenc** (1976) indulásának is jelentős lökést adtak a tanulmányai alatt szerzett kapcsolatai. Felkészültsége, nyitottsága és szorgalma révén a Brooklynban letelepedett Németh sikerrel dolgozta be magát a New York-i jazzszcénába, ahol sokoldalú, saját profilját építő muzsikusként tartják számon. Keresett dobosként több, mint két tucat lemezen szerepelt. 2007-ben saját kiadót alapított, amellyel három CD-t (*Night Songs* – 2007, *Triumph* – 2012, *Imaginary Realm* – 2013) jelentetett meg a kortárs jazz olyan jeles művészeinek közreműködésével, mint John Patitucci, Mark Turner, Joshua Redman, Aaron Parks és természetesen Loueke. Tagja Kenny Werner zongorista együttesének, rendszeresen turnézik Európában és Amerikában. Magyarországi kapcsolatait sem hanyagolja el, időnként fellép itthon, játszott kortársai, Bacsó Kristóf és Szabó Dániel lemezein.

Az utóbbi szál elvezet a másik fiatal – bár már inkább a közép-nemzedékhez tartozó – muzsikushoz, aki néhány itthon töltött év után 2012-ben újra Los Angeleset választotta székhelyéül. **Szabó Dániel** (1975) jó ajánlóleveleket szerzett hazai és nemzetközi zongoraversenyek megnyerésével, ez azonban kevés volna az érvényesüléshez, ha nem kap hozzá hátszelet Amerikában. Bostonban Bob Brookmeyer harsonahangszerelő és Danilo Perez zongorista mentorságával képezhette magát, és az idők során olyan muzsikussal került közelebbi kapcsolatba, mint Kurt Rosenwinkel gitáros és Chris Potter szaxofonos, akik vendégszólistaként szerepet vállaltak itthoni lemezein (*Frictions* – 2007, *Contributions* – 2010). Peter Erskine egyetemi professzor, a modern jazz neves ütőhangszerese nemcsak producerként segített tető alá hozni Amerikában megjelent *A Song from There* című CD-jét (2014), hanem Edwin Livingston bőgőssel a trió tagjaként játszik is rajta. Szabó Dániel a világ számos pontján koncertezett sikeresen, zeneszerzőként, hangszerelőként és zongoristaként rendszeresen dolgozik énekesekkel, színészekkel, filmesekkel. Bázisa a University of California, Los Angeles (UCLA) keretében működő Herp Alpert School of Music lett, ahol oktatóként a zenei képzésből is kiveszi a részét.

Közös nyelven

Ami egykor sorsdöntő elhatározás kérdése volt, a vasfüggöny lebontásával szabadon választható út lett. Az improvizatív zene iránt nem csökkent az érdeklődés, és mindig akadnak

olyan muzsikuskok, akik az intenzívebb szakmai fejlődést és a nemzetközi érvényesülést célozzák meg. Az EU-tagsággal bővültek a továbbképzés lehetőségei, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Jazz Tanszékének elvégzése után többen Graz, Amsterdam, Brüsszel intézményeiben folytatják tanulmányaikat. A Berklee is őrzi vonzerejét, amint azt a kurzust néhány éve teljesítő Juhász Márton dobos vagy a legújabban felvett Balogh Tamás zongorista és Kéri Samu basszusgitáros példája mutatja. Az itthon szerzett jó alapokkal már nem a felvételi, hanem a költségek előteremtése okozhat gondot, ami akkor is tetemes összegre rúghat, ha tanulmányi ösztöndíjban részesül az adott hallgató.

A magyar jelenlét azonban nem csak az oktatásban érzékelhető, az önmagával elfoglalt amerikai jazzvilág merev falain más módon is lehet réseket ütni. Világraszóló eredményként könyvelhető el Oláh Kálmán első helye a Thelonious Monk zongorista zeneszerző versenyen 2006-ban. De nem csak ő járt sikerrel: Sárík Péter zongorista több alkalommal szerzett dobogós helyezést dalszerző versenyeken, Pátkai Rozina énekes pedig dalaival 2014-ben és 2015-ben is elnyerte az Independent Music Awards zsűrijének díját.

Az információk terjesztésében és az értékorientálásban meghatározó szerepet játszik a média, amely üzleti érdekeinek megfelelően az olvasók/hallgatók földrajzi megoszlása szerint szemlézi a külföldről érkező hanglemezeket. A kiélezett versenyben feltűnő, hogy a legtekintélyesebb magazin, a chicagói *Down Beat* időnként a magyar jazznek is teret szentel. Dresch Mihály *Riding the Wind* című, Angliában megjelent lemeze 2001-ben kitűnő, azaz négycsillagos minősítést kapott. Hasonlóan kedvező fogadtatásban részesült az Oláh Kálmán-Jack DeJohnette-Ron McLure trió *Always*, majd a Budapest Jazz Orchestra és Oláh Kálmán Bartók Béla előtt tisztelgő *Images* című albuma. Kivételesnek tekinthető a Vajdaságban élő Mezei Szilárdról 2008-ban közölt cikk, amely a kortárs európai avantgárd jazz kiemelkedő személyiségeként mutatta be a Szabados-vonulatba illeszkedő brácsást. Halper László Band of Gypsies Reincarnation együttesének *40 Years After* című CD-je 2011-ben kapott kitűnő minősítést. Legutóbb, 2017-ben a Müpa jazz-tehetség-börzsjéről jelent meg beszámoló a lapban. A lemezrovatban rendszeresen feltűnik Laszlo Gardony és Ferenc Nemeth neve is, esetenként utalva magyar hátterűkre, klasszikus zenei képzettségűkre.

Száz év alatt kitágult a világ, a jazz a glóbusz minden szegletében ismert és művelt előadási gyakorlattá vált. Annak, aki a jazz nyelvét folyékonyan beszéli, nincsenek kommunikációs nehézségei az Újvilágban. A tehetség és a kapcsolatépítő képesség azonban csak szükséges, de nem elégséges feltétele az érvényesülésnek. A beilleszkedésre és a művészi kibontakozásra annak van esélye, aki magáévá teszi az amerikai jazz éthoszát, az egymás tiszteletén és a mások teljesítményének elismerésén alapuló versenyszellemet is.